

RECI NE STEREOTIPIMA - SAY NO TO STEREOTYPES
RECI DA JEDNAKOSTI - SAY YES TO EQUALITY

RODNA RAVNOPRAVNOST

RODNA RAVNOPRAVNOST U GRADU TUZLA S AKCENTOM NA RODNO SENZITIVNO BUDŽETIRANJE

GENDER EQUALITY IS FOR EVERYONE

Gender Budget Watchdog Network
for a gender equal region

Rodna ravnopravnost u gradu Tuzla s akcentom na rodno senzitivno budžetiranje

AUTOR : prof. dr Zlatiborka Popov Momčinović

Štampa : OFF SET d.o.o. Tuzla

Tiraž : 50 komada

Tuzla, 2021. godina

Rodna ravnopravnost u gradu Tuzla s akcentom na rodno senzitivno budžetiranje

1. Uvod

Rodna ravnopravnost predstavlja demokratski i civilizacijski standard, na koji se i Bosna i Hercegovina obavezala ratifikacijom međunarodnih konvencija i sledstveno u svojim zakonima. S druge strane, ono što se primećuje je nedovoljna učinkovitost uspostavljenih mehanizama, a koja je posebno vidljiva na lokalnom nivou. Različite analize prikazuju da se rodnoj ravnopravnosti pristupa *ad hoc*, a ne sistemski, da postoji fragmentaran pristup rodnoj ravnopravnosti koji je dodatno uslovljen nedovoljno razvijenom svesti a i svojevrsnoj konfuziji koja je prisutna kod različitih aktera/ki o samoj suštini pojma rodne ravnopravnosti uključujući i rodnog budžetiranja. Nepovoljno stanje je dodatno usložnjeno sa izbijanjem pandemije *Covid 19*, koja je dodatno pogoršala i onako nepovoljan položaj različitih marginalnih grupa, uključujući žene i posebno žene koje pripadaju višestruko marginalizovanim grupama kao što su nezaposlene, žene sa invaliditetom, žene žrtve nasilja u porodici itd. U ovoj analizi ćemo na osnovu istraživanja koje je urađeno u periodu mart-april 2020 i na osnovu vlastitih ranijih analiza kao i analiza drugih autora/ica pokušati da pružimo dodatne uvide i informacije kada je o ovim pitanjima reč s fokusom na grad Tuzlu.

1 Vanredna profesorica, Filozofski fakultet Istočno Sarajevo, email: pozlata75@gmail.com zlatiborka.popov.momcinovic@ff.ues.rs.ba

2. Metoda

Ova analiza je urađena u saradnji i na osnovu prepoznatih potreba ženskog udruženja Ženska vizija iz Tuzle. Ranije analize su pokazale da je u gradu Tuzla kao i u velikoj većini lokalnih zajednica rodna ravnopravnost prilično marginalizovana od strane različitih donosioca odluka (Miftari, 2017; Žarković, 2017; Ždralović, Popov-Momčinović, Hrnjić-Kuduzović, 2019; Popov-Momčinović i Ždralović, 2020). U ovom istraživanju je stoga definisan cilj da utvrdimo zašto je to tako i kako se to može unaprediti posmatrajući nedavno održane lokalne izbore kao uslovno rečeno izazov i eventualnu mogućnost da se situacija unapredi. Poseban cilj istraživanja je sticanje uvida u tzv. rodno odgovorno budžetiranje (ROB) u gradu Tuzla i s njim povezanim aktivnostima i praksama. Iako je jasno iz ranijih analiza da se rodno senzitivno budžetiranje ne primenjuje u gradu Tuzla, cilj nam je bio da se steknu dodatni uvidi i nijanse u stanje na terenu i eventualne promene u pozitivnom pravcu kroz analizu tekućih procesa, i kakve posledice imaju po žene i različite grupe žena u ovoj lokalnoj zajednici. Takođe, cilj istraživanja je artikulisanje i eventualnih preporuka na osnovu dobijenih rezultata i njihove analize.

U istraživanju je korištena komparativna metoda u smislu korišćena ranijih analiza kada je reč o rodnoj ravnopravnosti u gradu Tuzla. Od tehnika istraživanja korištena je analiza sadržaja različitih dokumenata koji se tiču politika rodne ravnopravnosti na lokalnom nivou s akcentom na grad Tuzlu i dubinski polustrukturisani intervjui sa značajnim akterkama koje dolaze iz ove lokalne zajednice. Sagovornice za intervjue su potražene na osnovu njihovog poznavanja stanja na terenu kao i njihovog značaja u smislu mogućnosti da kroz svoje delovanje unaprede stanje kada je reč o donošenju rodno senzitivnih politika i svoje motiviranosti za učešće u istraživanju. Obavljeno je ukupno 6 dubinskih poloustrukturisanih intervjua i 2 fokus grupna

intervjua tokom aprila 2021, koji su trajali u proseku od sat vremena. Dubinski intervjui su obavljani sa članicom Komisije za jednakopravnost spolova grada Tuzla, članicom Komisije za preduzetništvo, vijećnicom iz sadašnjeg saziva Gradskog vijeća Tuzla, dve aktivistkinje, i jednom preduzetnicom koja je takođe aktivna i u civilnom društvu. Fokus grupni intervjui su obavljani sa ženama iz političkog života grada Tuzla, i sa devojkama i ženama sa invaliditetom iz Udruženja Lotos. U prvom fokus grupnom intervjuu je učestvovala članica prošlog saziva Gradskog vijeća, članica u sadašnjem sazivu i članica Komisije za jednakopravnost spolova. Na osnovu ovakve strukture može se steći uvid u prakse vezano za rodnu ravnopravnost i budžetiranje iz perspektive vremenskog kontinuiteta. U drugom fokus grupnom intervjuu je učestvovalo ukupno 6 žena i djevojaka sa invaliditetom, a njih 4 uzelo aktivno učešće. Intervjui i fokus grupe su obavljani preko *zoom* platforme, dok je sa osobama sa invaliditetom korištena platforma *jeetsi*. Svi intervjui su transkribovani i za potrebe analize u slučaju da se u istoj navode direktni citati iz intervjua nisu se navodili lični podaci (ime i prezime) i takođe su anonimizirana imena i prezimena osoba koje su sagovornice pominjale u intervjuu.

3. *Analiza rezultata*

3.1. *Lokalni nivo kao okvir za postizanje rodne ravnopravnosti i rodnog budžetiranja*

Različite dubinske analize ukazuju da upravo na lokalnom nivou gdje je potrebno da se doneti zakoni i mehanizmi konkretiziraju s obzirom na to da tu građani/ke žive i ostvaruju različita prava, postoje brojne manjkavosti kada je riječ o efikasnosti ovih mehanizama koji nemaju stvarnu i praktičnu primjenu (Žarković, 2017:14; Miftari, 2017:18). Iako se pravni okvir za rodnu ravnopravnost smatra dobrim, brojni problemi nastaju kod primene ovih odredbi, kod strateškog planiranja i

praćenja njihovih konkretnih rezultata (Miftari, 2017: 4; Hrnjić-Kuduzović, 2018: 93). Različiti monitorinzi i analize ukazuju da ni u jednoj oblasti života nema značajnih pomaka kada je reč o rodnoj ravnopravnosti, koja se dodatno usložnjava na lokalnom nivou gde građani i građanke zapravo ostvaruju svoje prava i zadovoljavaju svoje potrebe.

Ove manjakovosti se ogledaju na više različitih nivoa, počev od učešća u političkom životu, mogućnostima zaposlenja usled diskriminacije prilikom zapošljavanja, vođenju kvalitetnog života, dostupnosti zdravstvene i socijalne zaštite, besplatne pravne pomoći, prevencije i zaštite kada je reč o rodnozasnovanom nasilju i na drugim ravnilima svakodnevnice žena (Žarković, 2017). Propatrijarhalna struktura društva se posebno učvršćuje na lokalnu usled postratne homogenizacije stanovništva po etničkom principu odnosno kroz uspostavljanje modela donošenja odluka u kom glavnu reč vode lokalni lideri-muškarci. Iako svaka lokalna zajednica ima i svoje specifičnosti koja se ogleda u stepenu svoje razvijenosti s obzirom da razvijenije lokalne zajednice pružaju lakši pristup za ostvarivanje prava žena i boljem zadovoljavanju različitih potreba (za zapošljavanje, obrazovnih, zdravstvenih, kulturnih itd.), veza između stepena razvoja i stanja ženskih prava nije linearna (Ždralović, Popov-Momčinović, 2019: 13). Ona je ispresecana brojnim drugim problemima koji se prelivaju sa šireg društvenog i državnog nivoa na lokalni i obratno. Značajan okvir predstavlja i stepen razvijenosti civilnog društva i broj i kvalitet ženskih organizacija koje deluju u određenoj lokalnoj zajednici i raznovrsnost problema koje adresiraju kao i njihova eventualna uvezanost. Iako se često smatra da veći gradovi i razvijenije lokalne zajednice pružaju bolji i podsticajni okvir za razvoj ženskog aktivizma, ni ovo ne treba jednostrano posmatrati u smislu uticaja ovih organizacija na donosiocje odluka i na donošenje rodno senzitivnih politika uključujući i budžet. Različite dubinske i komparativne analize pokazuju da postojanje profilisanih ženskih organizacija civilnog društva

stvara povoljni okvir za primenu *gender mainsreaming*-a odnosno donošenje urodjenih politika (Einhorn, Sever, 2005: 34), i dalje su prisutne brojne prepreke s obzirom na formalistički pristup rodnoj ravnopravnosti i nepostojanju volje i svesti o njenom značaju kod donosioca odluka.

3.2. *Grad Tuzla- okvirni demografski, politički i socio-ekonomski pokazatelji u rodnoj dimenziji*

Prema rezultatima poslednjeg popisa Tuzla predstavlja treći grad u BiH kada je reč o broju stanovništva i administrativni je centar Tuzlanskog kantona, kao i privredni, zdravstveni, obrazovni i kulturni centar regije severoistočne Bosne (Hrnjić-Kuduzović, 2018; 98). Kada je reč o stepenu razvijenosti, na osnovu indeksa razvijenosti jedinica lokalne samouprave u Federaciji Bosne i Hercegovine lokalne zajednice su podijeljene u V grupa i Tuzla se nalazi u II grupi². Iako razvijenost predstavlja okvir i važan indikator za ostvarivanje ljudskih prava, zadovoljavanje različitih potreba i vođenja kvalitetnog života, treba imati u vidu da veza između stepena razvijenosti i rodne ravnopravnosti nije linearna (Ždralović, Popov-Momčinović, 2019: 12, 13).

Neki demografski pokazatelji kao što su prosečna starost stanovništva i stepen obrazovanosti ukazuju da Tuzla deli probleme i drugih lokalnih zajednica imajući u vidu generalne nepovoljne demografske trendove kao što su izraženo starenje stanovništva i nepovoljna obrazovna struktura, posebno ako imamo u vidu rodnu dimenziju ovih demografskih trendova. Dalje, porodice koje čine samostalne roditeljke zastupljene su

² Prilikom utvrđivanja zbirnog indeksa razvijenosti svake lokalne zajednice u FBiH, korišteni su sledeći pokazatelji: stepen zaposlenosti stanovništva, stepen nezaposlenosti stanovništva, broj učenika/ca osnovnih i srednjih škola na 1000 stanovnika, odsutno stanovništvo u odnosu na popis iz 1991. godine i poreski prihodi po opštinama po glavi stanovnika. Federalni zavod za programiranje razvoja (2017): Socioekonomski pokazatelji po općinama u Federaciji Bosne i Hercegovine 2017, str.3. Preuzeto s: <http://www.fzzpr.gov.ba/bs/pubs/3/3/publikacije>

sa 13.82% u ukupnom broju porodica u Tuzli (Hrnjić-Kuduzović, 2019: 101), a žene treće dobi (starije od 65 godina) čine 17.11% ukupnog ženskog stanovništva (Hrnjić-Kuduzović, 2019: 102). Žena je više i među osobama sa invaliditetom (58.5%) a osobe sa invaliditetom u Tuzli čine 11.51% stanovništva (Hrnjić-Kuduzović, 2019: 103). Pri tome je važno napomenuti da se kod gotovo polovine žena radi o višestrukim poteškoćama. Nezaposlenost je takođe viša među ženama na osnova podataka Službi za zapošljavanje gde one čine 54.47% prijavljenih (Hrnjić-Kuduzović, 2019: 100), pri čemu treba imati u vidu različite vidljive i nevidljive prakse rodne diskriminacije prilikom prijavljivanja u nadležnim službama.

Direktna istraživanja u percepcije žena na lokalnom nivou kada je reč o ostvarivanju svojih prava i mogućnosti vođenja kvalitetnog života ukazuju na „nedosljednost između prava ‘na papiru’ i prakse“ (Žarković, 2017: 14). Žene u lokalnim zajednicama uključujući i Tuzlu ukazuju na različite probleme koji se tiču ostvarivanja prava na zdravstvenu i socijalnu zaštitu, i nedostatak podrške i podsticajnog okruženja za samorazvoj i ulaganje u ličnu dobit i društveni angažman (Žarković, 2017: 15). Žene iz Tuzle ukazuju i na probleme sa zagađenjem i na druge prepreke koje im onemogućavaju kvalitetan život kao što su uslovi u obdaništima, nedovoljan broj parkova za decu i njihovo slabo održavanje (Žarković, 2017: 32). Žene takođe ukazuju na brojne prepreke koje im nameće patrijarhalno društvo na različitim nivoima vlastite svakodnevnice (Ždralović, Popov-Momčinović, 2019) i ranjive grupe žena kao što su razvedene, žene bez dece, samostalne roditeljke, žene sa invaliditetom, žene drugačije seksualne orijentacije se suočavaju sa različitim oblicima stigmatizacije u svojom lokalnim zajednicama (Žarković, 2017: 37-38).

Uprkos ovim rodnim disbalansima i različitim preprekama sa kojima se žene suočavaju prilikom ostvarivanja svojih prava

i u gradu Tuzla, oni nisu uzeti u obzir prilikom definisanja lokalne Strategije razvoja za period 2012-2026³, a koju ovde pominjemo s obzirom da nam pruža uvid u okvirne pokazatelje i glavne ciljeve i planove koji se nameravaju sprovesti odnosno sprovode na lokalnom nivou i sam budžet predstavlja finansijsko sredstvo za sprovođenje strategija u praksi. Uvidom u sadržaj ovih okvirnih strateških dokumenata se takođe može locirati generalna posvećenost rodnoj ravnopravnosti od strane donosioca odluka. U pomenutoj strategiji sintagma „spol“ se pominje samo jedanput na samom kraju strategije gde se navodi: „Nužno je osigurati da su svi podaci razvrstani po spolu, gdje je god to primjenjivo, kako bi se osiguralo praćenje i ocjenjivanje utjecaja strategije na oba spola“ (Strategija razvoja, 2012: 56), a da u samoj strategiji podaci nisu razvrstani na sam način. Žene se pominju takođe samo jedanput u jednoj tački od ukupno 25 vezano za lokalni ekonomski razvoj gde stoji: „Iniciranje programa za upošljavanje socijalno ranjivih grupa u malom biznisu – kao pokretači biznisa i kao uposlenici kod poduzetnika koji za njih razvijaju posebne programe (demobilizirani borci, invalidi, žene⁴, nekvalificirani, starije osobe)“. Žene se uopšte ne pominju u strateškim ciljevima vezano za zdravstvenu i socijalnu zaštitu, kulturu i sport. Iako postoje određeni i specifični projekti koji su posvećeni ranjivim grupama žena kao što su nezaposlene i samostalne roditeljke kao što je *Razvijanje ženskog poduzetništva na području grada Tuzle* (Hrnjić-Kuduzović, 2019: 102), odusustvo žena iz strategija razvoja i drugih važnih dokumenata i uopšte neažurnost u vođenju rodne statistike ukazuje da su pitanja rodne ravnopravnosti u gradu Tuzla prilično marginalizovana.

3 <http://grad.tuzla.ba/wp-content/uploads/2016/10/Strategija-razvoja-grada-Tuzla-do-2026.pdf>

4 Podvukla Z.P.M.

Nekorištenje rodne statistike se može tumačiti i činjenicom da je popis na nivou BiH održan tek 2013, no pre toga su u različitim vremenskim intervalima pre sprovođenja popisa izdavani bilteni Agencije za statistiku Bosne i Hercegovini i entitetskih statističkih zavoda Žene i muškarci, uz blisku saradnju sa uspostavljenim gender mehanizmima (Babić-Svetlin, 2009: 36), sa relevantnim podacima koji su razvrstani prema polu. Takođe, kasnije održavanje popisa ne može poslužiti kao izgovor za neprikupljanje i neevidentiranje statističkih podataka u različitim institucijama i državnim organima na svim nivoima, imajući u vidu da u *Zakonu o ravnopravnosti spolova* koji je usvojen još 2003. stoji:

„DIO JEDANAESTI- STATISTIČKE EVIDENCIJE

Član 22. (1) Svi statistički podaci i informacije koji se prikupljaju, evidentiraju i obrađuju u državnim organima na svim nivoima, javnim službama i ustanovama, državnim i privatnim preduzećima i ostalim subjektima moraju biti prikazani po spolu.

(2) Statistički podaci i informacije, koji se prikupljaju, evidentiraju i obrađuju, u skladu sa stavom (1) ovog člana, moraju biti sastavni dio statističke evidencije i dostupni javnosti“.⁵

Primenjivanje rodne statistike je jedna od glavnih pretpostavki praksi urođnjavanja i njeno odsustvo na osnovu uvida u najznačajnije dokumenta na nivou grada Tuzla ukazuje da je unutar institucija duboko ukorenjena patrijarhalna kultura u kombinaciji sa otporom onih koji donose odluke a koji su i dalje većinom muškarci (Gavrić, 2020: 4)

3.2.1. *Politička participacija žena i učešće u javnom životu*

Postojanje političke volje od strane vlasti kao i veće participacija žena u politici i na mestima gde se donose političke

⁵ https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/zakon_o_ravnopravnosti_spolova_BiH.pdf

odluke predstavlja važnu pretpostavku rodnog budžetiranja (Gasal-Vražalica, Čaušević, 2020: 19). S obzirom da ovo predstavlja svojevrsni okvir za primenu *gender mainstreaming-a* i na osnovu činjenice da su intervjuisane tokom razgovora ovom pitanju pridavale veliku važnost i prepoznavale da je reč o jednom od suštinskih pitanja i problema analizu dobijenih rezultata ćemo početi sa ovim aspektom.

Nakon lokalnih izbora održanih oktobra 2020 godina, od ukupno 38 osoba koje su izbrane za vijećnička mesta samo je 8 žena⁶ a što čini 28% njihove zastupljenosti. Udeo žena je opao u odnosu na raniji saziv kada je iznosio 35.4%, ali za razliku od prošlog saziva kada su i predsedavajući GV i njegov zamenik bili muškarci sada su na obe ove pozicije izabrane žene. Tuzla već 20 godina ima istog gradonačelnika koji je izabran na poziciju načelnika odnosno gradonačelnika nakon što je Tuzla dobila status Grada, na izborima 2001, 2004, 2008, 2012, 2016 i 2020⁷. Ovo eventualno ukazuje na određenu monolitnost kada je reč o političkom životu na nivou grada i dve intervjuisane su politički život u Tuzli opisale kao vladavinu jednog čoveka koji se za sve pita i umrtvljuje politički život na lokalnu i vlada na izrazito netransparentan način. S druge strane, politički život u Tuzli je na prošlim lokalnim izborima pokazao zanimljive trendove pluralizacije usled tzv. cepanja nekih velikih stranaka kao što su SDA i nastanak PDA, i SDP-a i nastanak Socijaldemokrata. Takođe, došlo je do profilacije novih stranaka koje su ušle u novi saziv GV grada Tuzla i iz Platforme za progres i u GV izabrane su 2 vijećnice iz ove stranke mlađe životne dobi. Ovo naravno ne treba posmatrati kao istinsku političku pluralizaciju društva s obzirom da je bh. stranački sistem karakteriše ekstremna fragmentacija i po naučnim tumačenjima naš stranački sistem je izrazito polarizovan. Ovo stvara različite i

6 http://grad.tuzla.ba/wp-content/uploads/2014/11/Vijecnici-slike-i-biografije_2020-2.pdf

7 <http://grad.tuzla.ba/biografija/>

to negativne posledice kada je reč o učešću žena u političkom životu s obzirom da je na lokalnom nivou zastupljenost žena u političkom životu manja nego na tzv. višim nivoima. Pomenuta stranačka rascepanost i fragmentacija potpomaže da se pitanjima zastupljenosti žena posvećuje još manja pažnja i u okolnostima izražene fragmentacije, stranke, da bi ostvarile što bolji rezultat na izborima, fokus u kampanjama tradicionalno stavljaju na muške kandidate dok su žene na listama uglavnom da bi se ispoštovao zakon o „40% manje zastupljenog pola“ na listama. U tom kontekstu, i različita istraživanja ukazuju na brojne prepreke na koje žene nailaze na lokalnom nivou odakle zapravo i kreće politička karijera. Istraživanja ukazuju da je politička participacija u smislu članstva u strankama najviša kod mladih žena a što je povezano sa brojnim preprekama sa kojima se žene suočavaju u javnoj sferi i svakodnevnom životu. Mlađe žene te prepreke pokušavaju često da nadiđu kroz stranačku patronažu, dok u zrelijoj životnoj dobi zbog brojnih i pomenutih prepreka i patrijarhalne podele rada u domaćinstvu stranački interes kod žene naglo opada (Babović i dr., 2016, str. 32). U smislu onoga što je rečeno o manipulaciji političkih stranaka prilikom imenovanja žena za izborne liste, činjenica da su mlađe i politički manje iskusne žene daleko više participativne takođe omogućava lakšu manipulaciju sa kvotama od 40% koje definiše izborni zakon. S druge strane, tokom intervjua nekoliko sagovornica je istaklo kako su mlade vijećnice iz GV Tuzla veoma aktivne, pokreću bitna pitanja za grad i za žene i na kreativan način koriste društvene mreže s ciljem ukazivanja na probleme i uspostavljanja kvalitetnije komunikacije sa građanima/kama.

I u jednom skorijem istraživanju, u kom su između ostalog ispitivani i stavovi građanki iz Tuzle, učešće i mogućnosti za žene u političkom životu su ocenjeni niže u odnosu na druge sfere u kojima one ostvaruju svoja prava. Zanimljivo je da su politički aktivne žene još niže ocenile stepen učešća u političkom životu od onih koje nisu politički aktivne (Popov-Momčinović, Ždralović,

2020: 35). Neka istraživanja i projekcije ukazuju da je došlo do kumulativnog, blagog povećanja participacije žene u političkom životu na lokalnom nivou, ali da bi se sa ovim tempom do rodne ravnopravnosti, kada je riječ o političkoj participaciji na lokalnom nivou, moglo stići tek 2060. godine (Tadić, Anđelković, Vrbaški, 2018: 10)

Tokom intervjuja sagovornice su na nešto različite načine interpretirale položaj i učešće žena u političkom životu i uopšte javnoj sferi a što je uglavnom bilo uslovljeno njihovim političkim iskustvom, oblasti u kojoj deluju i opštim percepcijama o stanju na lokalnu i društvu u celini. No, većina sagovornica koja se kroz razgovore više doticala ovih pitanja je ukazivala na brojne patrijarhalne strukture i prepreke koje onemogućavaju prodorniji, vidljiviji i učinkovitiji doprinos žena u političkom životu na lokalnom i na drugim nivoima. Ukazivalo se na mali broj osveštenih žena, na činjenicu da žene nedovoljno podržavaju žene, na problem stranačke poslušnosti i načina na koje se žene pozicioniraju na listama da bi se zadovoljio izborni zakon, i na to da je veliki broj žena uzeo *Zakon o ravnopravnosti spolova* „zdravo za gotovo“.

Sagovornice su na sledeće načine opisala navedene trendove i probleme, s fokusom na grad Tuzlu:

„Imali smo mladih žena, mladih djevojaka koje su završili fakultete kad im kažem hajd uđi u politiku a ona nemoj mene Boga ti, ima tu onaj, ovaj, ali halo šta mene briga ko ima. Jednostavno, nema svijesti. I ako bih ja kazala na čemu može i treba možda da se radi to jeste na osviještenosti žena o njihovoj vrijednosti, žene moraju shvatiti kolika je njihova važnost i vrijednost. I sad, ja razumijem da ne možemo sve biti u politici, ne možemo sve biti profesorice ali možemo imati svoj stav, međutim žene nemaju svoj stav. I ono što meni jako smeta jeste čim ti pokažeš da imaš svoj stav on tebe zaobilazi u širokom luku, isto kiša oko Kragujevaca, nemoj nju Boga ti, ona je znaš“.

„Ja sam 2016 ušla kao žena sa liste ali svih godina iza, [stranka] nije imala nijednu ženu u Gradskom vijeću [Tuzle]. Ali ima političkih subjekata koji će kazati evo mi imamo žene ali treba napraviti analizu ko su te žene. Da li su to zbilja žene koje mogu dati neki doprinos ili su to žene samo da popune kvotu i ispune svoj lični interes i sede tu kao ikebana. Uvijek one koje će najbolje slušati [...] ja sam imala opstrukcije da budem na listi jer smo se mi izborile da iz asocijacije žena bude na mjestu br. 2 a nekom bi odgovaralo da tamo bude neka druga žena, pogotovo ako žena zna da se suprotstavi [...]. Muškarci, oni pred svake izbore mogu nešto i da ponude a mi nemamo ništa i onda naše kolegice obzirom da živimo u ovakvoj nesređenoj zemlji gdje se i žene bore za ekonomsku nezavisnost, one podržavaju svoje muške kolege jer oni njima mogu to završiti. One su u startu ubedene da koleginica neće proći i taj stav treba mijenjati [...]. Nijedna žena nije prošla pa kažu same ste sebi krive, to je jedna takva floskula i ja to više ne mogu i ne želim da slušam i puno neupućenih žena to proguta, vjeruju da je to istina [...]. Koliko puta sam mogla čuti od žena kad ON nije mogao ništa promijeniti šta će ona“.

Sagovornice su kritički preispitivale i samu sintagmu „manje zastupljeni spol“ uz upit „ko je nama nametnuo da budemo manje zastupljeni spol?“ s obzirom da žene u BiH čine 52% populacije i kada se stave na predizborne liste pasiviziraju se, jer im je navodno učinjena usluga stavljanjem na iste. Dve sagovornice su ukazale na prakse određenih stranaka koje imaju tzv. asocijacije i forume žena s ciljem da žene odvoje od glavnih tokova donošenja odluka unutar stranke i da ih se na taj način kako navode „gurne u stranu“:

„ [...] i meni se vrtilo po glavi zašto Asocijacija žena, zašto se moramo nametati na neki drugačiji način dok se oni podrazumijevaju kao sposobni da su prirodno predodređeni da upravljaju nečim ili nekim a nama je to uskraćeno. Čak sam nekad i mom predsjedniku znala kazati ne mi nećemo tu asocijaciju, zašto se to definiše statutom, hoćemo mi direktno u *fight*, hajde napravite vi asocijaciju muškaraca a mi da vodimo stranku, no i kad se šalimo na taj način nije im drago [...].

Jedna gradska vijećnica je navela da je ponosna što njena stranka nema asocijaciju žena ali da ni to ne treba uzimati zdravo za gotovo. Sagovornica koja se kako navodi privremeno povukla iz politike je bila izložena različitim oblicima napada i uvredama zato što je žena kao što je mešanje u privatni život, širenje dezinformacija o svom intimnom životu i vezi sa stranačkim šefom ali je kako navodi imala sreće što je sve vreme imala podršku supruga i porodice a što kod drugih žena koje su aktivne u politici često i nije slučaj. Mlađe sagovornice koje su aktivne u politici su bile optimističnije a što se ne može posmatrati samo kroz prizmu nedostatka političkog iskustva i tzv. „naivnosti“ već i kontekstu da su bile aktivne pre političkog angažmana u civilnom društvu ili kao preduzetnice. S obzirom da su se kako navode već ostvarile pre aktivnog političkog angažmana kroz preduzetništvo i stekle značajne veštine kroz brojne edukacije unutar civilnog društva, manje su po svojoj vlastitoj percepciji podložne manipulacijama od strane stranačkih kolega. Jedna sagovornica je pak istakla da stranke imaju mehanizme kako da učutkaju žene i da i one koje na početku nešto istinski žele, te strukture ih „na kraju progutaju“. Pri tom je navela dva paradigmatična slučaja iz Tuzle i načina na koji se žene pasiviziraju, odnosno prihvataju da budu marginalizovane u politici da bi ostale u zonama komfora ili pak učutkuju kada žele neke promene:

„Ja stvarno vjerujem da mnoge od tih žene istinski žele ili vjeruju u ono zašta su izabrane ali ih vremenom proguta ta mašina. Jedna žena koja se zove [...] koja je trenutno i u Domu naroda ona je od 80 i neke u Tuzli aktivna bila u onom socijalističkom vremenu pa [...] pa stranka [...]. Ta žena je godinama i godinama bila i po parlamentima državnim, kad bi prislonili nekom pištolj na čelo da kaže da vam navede jednu inicijativu koju je predložila [...] nema šanse da bi neko pod prisilom mogao da se sjeti toga. Ta žene već ima [...] godina i dalje sjedi u parlamentu i dalje klima glavom i diže ruku ili ne diže [...]“

„[...] ona mi je rekla koje je inicijative provela a ja je pitam zašto ne ovu ili onu, a ona kaže zato što ne dozvole i njena tačka dnevnog reda se uvijek stavi na kraj dnevnog reda ako je 25 tačaka pa ta njena bude 26. Pa je 26 pa se onda samo 17 tačaka obradi na to sjednici i sljedeći put ćemo druge i oni onda ubace 10 novih ispred tako da njena tačka za godinu dana nikad nije došla da bude na red, da bude uopšte pomenuta. Recimo i o tome ona priča i za nju ja znam da je agilna, da ima svoje mišljenje i da je vrlo konkretno govorila o mnogim stvarima i ona mi to kaže, oni imaju instrumente kako da nas učutkaju i kako da Vi uprkos najboljoj volji ne možete ništa postići od toga što ste naumili. Tako da ja vjerujem da mnoge žene hoće i da se stvarno trude“.

CEDAW izveštaji i izveštaji u sjeni ženskih nevladinih organizacija, ukazuju da su političke stranke glavni kočnici ravnopravnog učešća žena u političkom životu, a u nekim analizama se navodi da je posebno na lokalnom nivou ideološki predznak stranke skoro pa nevažan kada je riječ o odnosu prema rodnoj ravnopravnosti. I u izveštaju Agencije za ravnopravnost spolova u BiH se posebno ističe nedostatak podrške unutar političkih partija kao jedna od glavnih prepreka za ravnopravno učešće žena u javnom životu (Agencija za ravnopravnost spolova BiH, 2019:32). Nekoliko sagovornica se u ovom kontekstu posebno osvrnulo na to da je jedan te isti muškarac već više od 20 godina na poziciji gradonačelnika, i da je s obzirom da je dugo na toj poziciji izgradio vlastite mreže patronaže koje mu omogućavaju dalji ostanak na vlasti. Jedna sagovornica je u kontekstu prostora za ravnopravno učešće žena u politici istakla da, „kad žena priča na sjednici [Gradskog vijeća] niko je i ne sluša“. Imajući u vidu da sve sagovornice prepoznaju slične probleme kada je reč o političkom angažmanu žena u Tuzli, posebno bi bilo važno izgraditi određene mreže žena političarki i vijećnica na lokalnu kao prostor za razmenu iskustva i definisanja minimuma zajedničkih ciljeva za koje bi se one zalagale tokom svog delovanja, po ugledu npr. na slične mreže koje postoje u nekim zemljama Zapadnog Balkana.

S obzirom da pored nedostatka podrške političkih partija druge prepreke uključuju nedostatak iskustva u javnom delovanju, mala podrška i vidljivost u medijima te na koncu izostanak podrške biračkog tela (Agencija za ravnopravnost spolova BiH, 2019:32), kroz ovakve oblike umrežavanja političarki na lokalnu neke od navedenih prepreka bi se na kvalitetniji način počele prevladavati.

S druge strane, civilno društvo kao deo javne sfere se često posmatra kao slobodnije za automni angažman žena a što često navode i same aktivistkinje (Popov-Momčinović, 2013). Kada je reč o ovde istraživanoj lokalnoj zajednici, Grad Tuzla ima veliki broj različitih profilisanih ženskih organizacija i neke od njih su se počele profilisati još u ratnom periodu. Većina sagovornica bez obzira na fokus svog rada je istakla da Tuzla daleko prednjači u poređenju sa drugim lokalnim zajednicama u BiH kada je reč o broju (kvanitet) i različitim aktivnostima i postignućima ženskih organizacija (kvalitet). Takođe, važna je i činjenica da postoje tzv. jake organizacije koje se bave pitanjima višestruko marginalizovanih grupa žena kao što su Romkinje, žene sa invaliditetom, i žene žrtve nasilja u porodici. Ženska organizacija *Bolja budućnost* koordinira i radom Ženske romske mreže „Uspjeh“ i njena liderica je postala jedno od prepoznatljivijih lica ženske civilne scene. Organizacija *Vive žene* je jedna od profilisanih ženskih organizacija koja se fokusira na problem nasilja u porodici.

S druge strane, različita istraživanja ukazuju da građani i građanke u BiH prilično negativno ocenjuju nevladin sektor a i nedovoljno ga poznaju (Puhalo, Vukojević, 2015: 167), i jedna sagovornica je postavila pitanje diseminacije, tj. širenja ideja i aktivnosti ženskih organizacija izvan tzv. grupe direktnih korisnika/ca. Jedna sagovornica sa dugogodišnjim iskustvom u školi je navela da, iako se u školama organizuje veliki broj radionica u saradnji sa nevladinim organizacijama najmanje je

bilo radionica na temu rodne ravnopravnosti.

Dok su s jedne strane aktivistkinje sa kojima su obavljani razgovori ukazivale na različite aktivnosti koje su pokrenule i sprovodile ili nameravaju, neke od sagovornica su bile prilično kritične prema ženskim nevladinim organizacijama u Tuzli. Jedna sagovornica je navela da ženske organizacije kao i generalno sve organizacije civilnog društva u Tuzli nisu dovoljno proaktivne s obzirom da se zadovoljavaju time da dobiju prostorije, plaćene režije i sitne grantove od gradske vlasti te se na taj način pasiviziraju:

„Ta udruženja funkcionišu na način da njihova jedna do dvije liderke najčešće jedna ili samo to udruženje na godišnjem nivou dobije podršku koju one jako ističu, podršku od strane lokalne zajednice, na način da dobiju 1500 KM za godinu dana njihovog funkcionisanja. Ili im opština da neki prostor 2 sa 2 [...]. I jedno od recimo 1 ili 2 žene iz tih udruženja oni zovu na neka savjetovanja, ili im daju i učlane ih u neke komisije gdje one imaju neke sitne zaradice zbog čega te žene nikada više, tu se izgubi svrha njihovog rada i djelovanja, one više nikad neće da učestvuju u bilo kakvom pokretu gdje se bori za neka ženska prava“.

Jedna sagovornica je navela da su nevladine organizacije postigle puno toga ali da je sazrelo vreme da se promeni projektni pristup i da se krene ka sistemskom rešavanju problema:

„[...] odakle god da krenemo dobro je krenuti odakle god, da li je početak, znate kako i te nevladine organizacije malo je, one su bile izuzetne interesantne i bile su jako dobre i bile su jako poletne kad su se formirale. Međutim 20 godina i više od 20 godina neke od tih organizacija opstaju a pravih, vidljivih rezultata u sredinama evo ja nisam bila članica nijedne od tih organizacija, sa mnogima sam sarađivala i radila. Dakle ovde bilo kakva organizacija za ljudska prava oni su se ušutali ne znam da li postoje, a oni su u neko vrijeme jako puno radili i promovisali ta ljudska prava, ne znam preko škola djeca su dobijala nagrade a dosta toga se, dakle ljudska prava su ušla u škole i djeca su znala svoja prava. Međutim da li su se oni zasitili da li je

to sad gotovo i nema ih sad tako mnogo. Dakle mislim da se mora mijenjati kompletan koncept, dakle koncept zaštita ženskih prava evo da tako kažem, ili koncept rodne ravnopravnosti ne može biti zasnovan na organizacijama na nevladinim organizacijama, na samo na nevladinim organizacijama, koje rade periodično. Znači one, bilo bi dobro kada nevladine organizacije ne bi postale postojale sebe radi, dakle bilo bi dobro možda kad bi se one udružile, ne mislim u jednu, nego idejom da se udruže i da traže od institucija od gradskog vijeća, da se napravi pozicija, mjesto, institucija, ured kako god hoćete, neko ko će se baviti ženama ili ko će se baviti rodnom ravnopravnošću“.

Sve sagovornice su podvukle da je važno da postoji organizacija kao što je *Viva žene* koja rukovodi sigurnom kućom i da Tuzla ima sigurnu kuću, ali su navele da je potrebna veća podrška lokalne vlasti kada je reč o ovom problemu, i posebno su isticale da ne postoje rodno senzitivne politike na drugim nivoima i da se često fokus stavlja isključivo na nasilje u porodici.

Članice udruženja osoba sa invaliditetom su pak navele da ni sigurna kuća nije prilagođena njihovim problemima, i da generalno ženske organizacije njih dovoljno ne uvažavaju kao posebnu grupu žena:

„Od drugih ženskih udruženja nismo prepoznate i mnoge ženske organizacije ne uključuju u svoje redove žene sa invaliditetom i ne bave se ovim pitanjima“.

Ono što se može zaključiti iz obavljenih intervjua je da ne postoji dovoljna uvezanost između ženskih organizacija u gradu Tuzla, uz već pomenuti uvid sagovornica da Tuzla ima značajan broj ženskih organizacija koje sprovode različite i kvalitetne aktivnosti uz ukazivanje i na neke negativne karakteristike ovog angažmana. U ranijem istraživanju u kojem je sprovedena onlajn anketa, učesnice iz Tuzle su dale dosta veću ocenu kada je reč o učešću žena u civilnom društvu (prosečna ocena 2.7) u odnosu na učešće žena u politici (prosečna ocena 1.8) (Popov-Momčinović, Ždralović, 2020: 23). No, nameće se pitanje

dovoljne međusobne uvezanosti između sektora a ne samo unutar civilnog društva i dovoljnog poznavanja rada ženskih organizacija civilnog društva. Na to ukazuje i podatak da je jedna sagovornica npr.avela da Tuzla jedina u celoj BiH ima sigurnu kuću (ima ih osam) i da tokom razgovora u kojima je postavljeno pitanje uvezivanja žena u gradu Tuzla većina sagovornica nije bila upoznata sa radom Ženske lobi grupe iz Tuzle. Ovu činjenicu treba naravno posmatrati i u kontekstu vidljivosti ove inicijative a ne samo neinformisanosti naših sagovornica. Ovo ne znači da saradnja izostaje, s obzirom da su aktivistkinje iz civilnog društva isticale da su kontaktirane od strane političarki na lokalnu kada je reč o pitanjima rodne ravnopravnosti. S druge strane, jedna intervjuisana političarka jeavela da je u Tuzli trend da se osnivaju udruženja, ali da ne postoji direktna veza između vladinog i nevladinog sektora, te da treba jačati na ovim oblicima uvezivanja s obzirom da je to prepoznato kod gotovo svih intervjuisanih i da postoji volja za jačim i učinkovitijim uvezivanjem.

3.2.2. *Komisija za jednakopravnost spolova u Tuzli*

Komisije za ravnopravnost spolova su osnovane u većini opština i gradovima u Bosni i Hercegovini, s obzirom da između ostalog, *Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini* definiše obavezu za uspostavljanje ovakvih mehanizama na svim nivoima vlasti. Sprovođenje Zakona i standarda o ravnopravnosti spolova Bosne i Hercegovine na lokalnom nivou je generalno obaveza komisija za rodnu ravnopravnost i u gender akcionim planovima Bosne i Hercegovine je prepoznata njihova uloga u realizaciji planova (Ždralović, Popov-Momčinović, 2020: 26). Ove komisije se ustanovljuju pri gradskom/općinskom vijeću/skupštini opštine ili pri uredu gradonačelnika/načelnika. Jedno ranije istraživanje koje je sproveo OSCE ukazuje da su učinkovitije komisije koje su osnovane pri gradskim/općinskim vijećima i na taj način je formirana i komisija u Tuzli (OSCE, 2009).

Nazivi ovih komisija variraju od lokalne zajednice do lokalne zajednice, i članice ove komisije iz Tuzle su istakle da je naziv komisije neadekvatan i da bi ga trebalo promeniti, pri čemu su problematizovale što se koristi reč „pol“ a ne „spol“ („pol“ su tumačile kao severni i južni pol a ne kao jednu od službenih jezičkih varijanti). U svakom slučaju nazivi komisija su manje važni od njihovih aktivnosti (Popov-Momčinović, Ždralović, 2020), a u Tuzli je problem što statut tačnije statutarne odredbe grada a na šta su ukazale tri sagovornice nisu usklađene sa samim *Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini* ni sa konvencijama koje je BiH potpisala i ratifikovala, ističući pri tome da su one starije i od samog statuta i da se na njih treba stalno pozivati:

„ [...] imamo dilemu a to je orodnjavanje, ali u okviru statutarne odredbi postoji predsjednik a ne predsjednica, sekretar a ne sekretarka. I nama je rečeno da to ne može dok ne bude statut ali ne može statut grada Tuzle biti stariji od Zakona o ravnopravnosti spolova, i konvencija koje su potpisane. I mi moramo učiniti da to gradski vijećnici spoznaju“.

Iako su uspostavljene u većini gradova i opština, informacije o aktivnostima ovih komisija variraju, nisu dostupne na oficijelnim webstranicama lokalnih zajednica i različita istraživanja ukazuju na njihovu priličnu pasivnost. Ona je uslovljena nedovoljnim poznavanjem koncepta rodne ravnopravnosti od strane članova/ica a samim tim i nedovoljnom motivacijom i osveštenošću (Savičić, 2016: 21), i posebno načina na koji je rad komisija povezan sa radom jedinica lokalne samouprave (OSCE, 2009: 80). Veliki problem je i taj što veliki broj građana/ki nije upoznat sa samim postojanjem odnosno radom ovih komisija, a što ukazuje i istraživanje koje je sprovedeno prošle godine i u kojem je bila obuhvaćena i Tuzla (Popov-Momčinović, Ždralović, 2020:28). Jedan od problema je promena članova/ica ovih komisija nakon lokalnih izbora koji se održavaju svake četiri godine a na šta su aktivistkinje u različitim lokalnim zajednicama ukazivale kao na

jedan od važnih problema zalažući se da u ovim komisija postoji bar neki stalni član/ica i to iz organizacija civilnog društva (Atlić-Smajlović, 2013: 12; Popov-Momčinović, Ždralović, 2020: 26).

Jedna sagovornica koja je bila članica u prošlom sazivu GV je navela da, kad se „podele mesta“ u ostalim komisijama, onda se kaže „nju ćemo u ovu“ a što ukazuje da se rodna ravnopravnost ne smatra važnim pitanjem od strane lokalnih vlasti i da se uopšte imenovanja koriste u svrhe zadovoljavanja stranačkih interesa a ne s ciljem unapređenja rodne ravnopravnosti. Pitanja o načinu imenovanja se postavljaju i kada je reč o drugim komisijama. Naime, članica Komisije za preduzetništvo je navela da je samo ona preduzetnica i da osim kod jednog člana, drugi članovi/ice ne pristupaju dovoljno ozbiljno svom poslu (npr. žele da što kraće traju sednice, nisu se pripremili za sastanak i pročitali materijale i sl.). U Tuzli je po rečima sagovornica kada je reč o komisiji za jednakopravnost polova ostala jedna članica iz prošlog saziva ali kako navode nisu dobile puno informacija o radu prošlog saziva, uz napomenu da su imali samo dva sastanka nove komisije i da planiraju da postave i ova pitanja na narednim sednicama.

Većina sagovornica tokom intervjua je ukazala da nema informacija kada je riječ o radu prethodne gradske komisije:

„[...] ja ne znam mnogo oko toga, oko njenog ranijeg rada, ja vam mogu kazati samo da sad komisija broji 7 članova, od tih 7 članova jedan se nikad ni pojavio da li je muško ili žensko ne znam, nešto su nezadovoljni neka SDA stranka pa je nezadovoljan. Jedan je samo muškarac a ostalo su žene u komisiji“.

Neke šture informacije o radu odnosno sastancima prethodnog saziva se mogu naći na oficijelnoj webstranici grada Tuzla⁸. No, ono što se uočava je nedovoljan kontinuitet, posebno ako imamo u vidu da Tuzla nema važeći Lokalni gender akcioni plan, i da se na sednicama GV nisu dostavljale

⁸ <http://grad.tuzla.ba/vijesti/odrzane-sjednice-komisija-gradskog-vijeca-tuzla-2/>

informacije vezano za rad same komisije u kontinuitetu. Članica nekadašnjeg GV je navela da je više neformalno nego na samim sednicama dobijala informacije o radu ove komisije:

„ [...] od dosta informacija nije puno prezentirano GV. Ali nije bilo dovoljno volje, upornosti, nekad sam možda ja više forsirala pominjući neformalno, jer informacije smo mogli dobiti samo preko njih [komisije za jednakopravnost spolova], šta oni rade, šta nam žele prezentirati i koja su njihova očekivanja. Međutim, ja nisam tu primjetila neku veliku zainteresovanost“.

Članica GV iz trenutnog saziva je navela da se generalno na skupštinskim sednicama veoma malo pokreću pitanja koje se tiču rodne ravnopravnosti, i da to uslovljavala i generalnu pozicioniranost i percepciju same Komisije za jednakopravnost spolova pri GV. Određeni senzibilitet se razvio kada je reč o nasilju u porodici a na šta ukazuju i generalna istraživanja kada je reč o stavovima opšte populacije. Vijećnica je ukazala na problem ovakvog jednog fragmentarnog pristupa, ali je to prepoznala i kao mogućnost s obzirom da se druga pitanja koja se žele pokrenuti mogu dovesti u vezu sa pitanjem nasilja prema čemu se ima određenog sluha. Pri tome je navela da u konkretnom slučaju i pitanju koje je pokrenula u GV nije još dobila odgovor:

„Pokrenula sam vijećničko pitanje kad je bila ona situacija u Srbiji sa glumcima, šta rade institucije čije je grad osnivač, šta oni rade kada je riječ o prevenciji nasilja nad ženama, ali nisam još dobila odgovor“.

Kada je reč o trenutnom sazivu, percepcije intervjuisanih su dosta bolje i sama činjenica da su u okviru ovog istraživanja dve članice komisije uzele veoma aktivno učešće u samom istraživanju (za razliku od ranijih) je takođe važan podatak. Intervjuisane članice su opisivale sastav komisije i navele da su po njihovom mišljenju sadašnji članovi/ice posvećeni, da poseduju relevantna znanja i iskustva, npr.:

„[...] čini mi se da je sastav komisije takav da bi smo mogli nešto uraditi, dakle uz jednu angažiranost, uz malo guranje nas svih i prema Gradskom vijeću jer je, dakle, članovi i članice naše komisije su, nisu vijećnici, samo je ova jedna vijećnica, dakle mi nismo vijećnici tako da, ali da idemo prema svojim vijećnicima i vijećnicama koje su tamo, da mi njih malo poguramo ali mislim da treba jako puno rada ali mislim da da, da su osviješteni, da razumiju o čemu se radi, da jesu za rad, da jesu za aktivnosti, da jesu za evo nešto novo da se donese i čini mi se da nisu na onoj formi de da mi to uradimo radi forme zato što to treba, nego da se stvarno uradi nešto što će se moći, biti mjerljivo da se donese nešto na čemu će se moći raditi i na šta ćemo se moći pozvati“.

„ [...] osnovana je prošli mjesec i imali smo 1 sastanak kako treba, i drago mi je da u komisiji od 7 članova ima 2 koje ne znamo ko su i većina su žena i imamo jednog muškarca koji apsolutno želi ravnopravnost i svima nam je cilj da dođemo barem do podataka i pokretanja istraživanja koje su to stvari koje su neophodne da bi se došlo do formiranja GAP-a“.

I dve intervjuisane aktivistkinje su ukazale da je po njihovom mišljenju sastav nove komisije dobar, da postoji uvezanost između ove komisije i civilnog društva i da se generalno u Tuzli primećuje veći aktivizam žena kada je reč o javnom životu uopšte. Ukazale su i na neke svoje projekte za provedbu rezolucije 1325 i na aktivnosti vezano za promene naziva ulica u Tuzli s obzirom da jako malo ulica je po imenima žena, na saradnju koje imaju sa novim vijećnicama i po tom pitanju, i na sastanke koje su imale sa članicama/ovima nove komisije. Uprkos ovim pomacima, preporučljivo je da se jasno definišu obaveze komisije da podnose i objavljuju periodične izveštaje o sprovedenim aktivnostima na zvaničnim webstranicama, kao i obaveza objavljivanja finalnog izvještaja. Takođe, poželjno je podnositi izveštaje o radu i Gender centru FBiH i Agenciji za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine radi boljeg uvezivanja mehanizama za rodnu ravnopravnost sa različitih nivoa vlasti.

3.2.3. Lokalni gender akcioni plan

Tuzla nema važeći *GAP*, stari je istekao još 2016 i novi je u procesu izrade. Intervjuisane su navodile da prošli *GAP* i nije zvanično dostupan na oficijalnoj webstranici, i da, a što je ukazano i u ranijim istraživanjima nisu uspostavljeni mehanizmi monitoringa i evaluacije ovih planova uključujući i Tuzlu jer su oni shvatani kao formalna obaveza (Popov-Momčinović, Ždralović, 2020: 28). Ni sadašnje članice/ovi komisije nemaju uvid u ovaj dokument i članica prošlog saziva GV je navela da su se informacije vezano za *GAP* selektivno prenosile GV i da je ona često neformalno pitala i tražila potrebne informacije. Podelile su i svoje percepcije na osnovu informacija koje imaju o LGAP:

„Nema vidljivih rezultata jer nije ni usvojeno [na Gradskom vijeću], nije kako sam ja razumjela, nije ni završeno, negdje su tu konture napravljene i sad ta radna grupa bi trebala nešto eto videćemo kad se sljedeći put sastanemo pa ćemo insistirati na tome“.

„Opština Živinice ima *GAP* i smiješno je da Tuzla kao vodeći grad u kantonu nema usvojen *GAP*. Ali ja mislim i da se usvoji, da se prventstveno mora sprovoditi da se moraju vršiti analize koliko se to što je usvojeno sprovodi. Jer ako postoji na papiru a ništa se ne dešava onda nismo ništa napravili, i bitno je da se žene izbore za svojim muškim kolegama koji imaju sluha za to“.

Sama informacija o realizaciji Akcionog plana ravnopravnosti spolova Grada Tuzla 2013–2016. data je Gradskom vijeću dve godine kasnije i dostupna je i u Stenogramu sa osamnete sjednice gradskog vijeća Tuzla⁹ i iz sadržaja rasprave se vidi da je fokus bio na nasilju u porodici. Vezano za prošli *GAP* nije bilo urađeno istraživanje kojim bi se locirali glavni problemi žena u Tuzli na osnovu kojih bi se napravio konkretan akcioni plan. Na osnovu informacija koje su dobijene od članica komisije predviđa se da se uradi potrebno istraživanje na osnovu kojeg

9 <http://grad.tuzla.ba/wp-content/uploads/2018/05/stenogram-18-GVT-12-04-2018.pdf>

bi se krenulo sa izradom odgovarajućeg akcionog plana, i izdvojena su sredstva iz budžeta u iznosu od 30 000 KM za tu namenu. Takođe, u ovom istraživanju ne bi bio fokus samo na jednom problemu sa kojim se žene suočavaju (npr. sa nasiljem u porodici) već se planira kako se navodi intersektoralno istraživanje, u koje bi bile uključene različite ženske organizacije koje se bave različitim problemima.

„Akcioni plan 2012-2016, on je rađen bukvalno copy-paste. Postoji jedan *template* i sad u Gračanici je to i malo ćemo promijeniti. Stoga smo tražili da se napravi tako da se može mjeriti i kaže to i to smo uradili i to nam je akcioni plan pomogao. Kad su nam rekli 2021 ide budžet dajte akcioni plan a ja sam rekla čekaj, moramo da vidimo koliko on košta pa da bude kvalitetan“.

Jedna od sagovornica je činjenicu da Tuzla nema usvojen gender akcioni plan povezala sa skrajnutošću i manipulacijom žena u politici:

„Kad su neformalni razgovori onda svi sve razumiju, međutim kad dođu u poziciju da o tome diskutuju tj. da se zalažu za tu rodnu ravnopravnost, onda će se one često prikloniti većini, to je vjerovatno razlog što nije usvojen taj gender jer je njih malo uvijek je u vijeću žena malo. Dakle moramo li mi čekati da vijeće ima 50% žena pa da se usvoji gender [akcioni plan]. I ono što je za mene simptomatično jeste da se mi još uvijek vežemo za stranku i kad razgovaramo o svojoj ravnopravnosti, dakle ako sam ja iz jedne stranke a vi iz druge a ova banana jedete je i vi i ja i ja ću glasati za bananu bez obzira što Mujo neće glasati za bananu. Dakle ljudi se i evo naše vijećnice se u stvari prilagođavaju muškarcima a zašto je to tako, zato što su, što imam utisak da su dobile, one smatraju da su njima muškarci dali nekakvo mjesto u vijeću bez obzira što su one bile na listi i što su dobile glasove na listi i bile su nosioci listi, i ona i kad je nositeljica liste eto njoj je neko dozvolio od nekih tamo da ona uđe u vijeće, mislim da je to sporno [...]“

Dve sagovornice su imale skepsu jer i ako se usvoji gender akcioni plan, koliko će se to uopšte sprovoditi:

„[...] ja ne sumnjam da na papiru ko god bude dolazio u neki monitoring će vidjeti da to postoji [gender akcioni plan] ali sve to će biti odrađeno na stare i dobro poznate načine“.

„Vlast se složi s nečim, donese nešto, pa stavi u ladicu“.

Uprkos ovim uvidima, na osnovu pomenute agilnosti novog saziva komisije, planiranog intersektoralnog istraživanja na osnovu kojeg bi se trebao napraviti novi *GAP* za koji su izdvojena budžetska sredstva, možemo zaključiti da se krenulo sa mrtve tačke kada je reč o izradi novog lokalnog gender akcionog plana na nivou grada Tuzla koji se, kako je navela jedna sagovornica planira izraditi do kraja decembra tekuće godine. S druge strane, bitno je vršiti stalne analize i monitoringe samog procesa kako tokom izrade, tako i tokom usvajanja i sprovođenja samog plana i uspostaviti adekvatne mehanizme za tu namenu. Ono što je posebno važno a na šta je ukazivano tokom intervjuja je saradnja sa velikim brojem ženskih udruženja prilikom sprovođenja istraživanja i potom kreiranja lokalnog gender akcionog plana radi adresiranja svih relevantnih pitanja i sprečavanja manipulacija prilikom izrade i sprovođenja plana od strane lokalne vlasti:

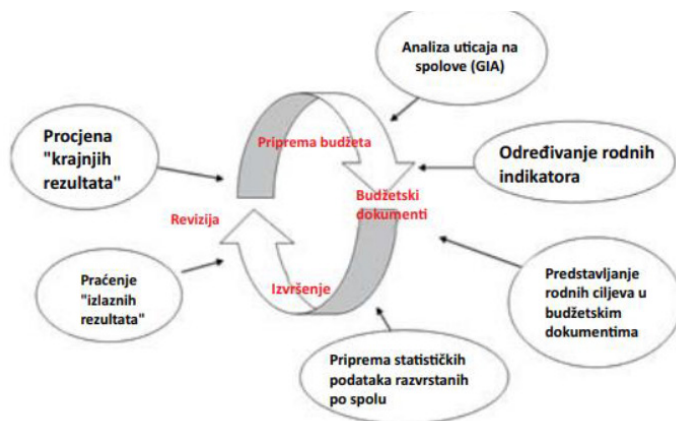
„[...] i pokušaćemo uključiti što više udruženja koja se bave Gender akcionim planom da bismo mogli dobiti što bolju analizu, što bolji program i što bolju implementaciju, jer što nas je više uključeno u tu priču tad je manja mogućnost manipulacije i što nas ima više možemo puno toga više postići“.

Pri tome treba imati u vidu da je ovakav vid uključivanja bio najavljen još 2019. godine u smislu učešća predstavnika/ca marginalizovanih grupa žena i da je i tada rečeno da je novi akcioni plan u fazi izrade (Malkić, Bošnjak, 2019: 44). Iz tih razloga, potrebno je vršiti stalne monitoringe čitavog procesa vazano za izradu novog gender akcionog plana i o tome informisati javnost na transparentan način.

3.2.4. Budžet u gradu Tuzla

Različita istraživanja ukazuju da gotovo nijedna lokalnih zajednica u BiH ne primenjuje rodno odgovorno odnosno rodno senzitivno budžetiranje (Miftari, 2017: 4), i da ne postoji svest o samom konceptu rodno odgovornog budžetiranja. Naime, rodno odgovorno budžetiranje predstavlja sredstvo javne politike koje s jedne strane procenjuje uticaj politika i budžeta iz rodne perspektive a s druge strane osigurava strategiju putem koje se kroz budžet unapređuje položaj žena i devojčica. Ono predstavlja i zakonsku obavezu s obzirom da *Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovinu* definiše obavezu svih nivoa vlasti „provođenje aktivnosti i mjera Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine kroz redovne programe rada uz osiguranje budžetskih sredstava“ (Član 24 (1c)) i mere koje uključuju ali se ne ograničavaju na „a)analizu stanja spolova u određenoj oblasti; b)implementaciju donesenih državnih politika kroz akcione planove za ravnopravnost spolova; c)mjere za otklanjanje uočene neravnopravnosti spolova u određenoj oblasti (Član 24 (2a, b,c)).

Glavne faze rodno odgovornog budžetiranja su prikazane na narednoj slici:

Slika br.1: Faze rodno odgovornog budžetiranja. Izvor: Maja Gasal-Vražalica i Jasmina Čaušević (prir.): *Rodno odgovorno budžetiranje: kritički osvrt na budžet Općine Novo Sarajevo u 2019 godini*, str. 18. Preuzeto sa: https://afw.ba/wp-content/uploads/2020/11/ROB_analiza_budzeta_ONS.pdf

Budžet treba da ima rodno odgovorne pokazatelje na osnovu kojih se može prepoznati koji su specifični troškovi namenjeni ženama i muškarcima, potom specifične alokacije za unapređenje rodne ravnopravnosti i mogućnost procene ko su generalno korisnici budžetskih sredstava i kakav je njihov sastav po polu (Hrelja-Hasečić, 2015: 58). Uvidom u budžet grada Tuzlu za period od 01.01.2021. do 31.12.2021. zbog nekorištenja rodno senzitivnog jezika i rodne statistike se ne može dobiti jasan uvid kada je reč o navedenim pokazateljima. S druge strane, nekorištenje rodno senzitivnog jezika i posebno rodne statistike sa velikom dozom sigurnosti ukazuje da se rodno odgovorno budžetiranje ne primenjuje. Pri tome su nam nam veoma bitne percepcije sagovornica s obzirom na njihov uvid u same procese koji se dešavaju u ovoj lokalnoj zajednici vezano i za budžet.

Jedna sagovornica je situaciju sa rodno senzitivnim budžetiranjem na nivou grada Tuzla opisala na sledeći način:

„[...] ona stara muško-šovinistička budžet ekipa, a sve ostalo na kašičicu“.

Sagovornice su ukazale na netransparentnost prilikom donošenja budžeta i na nedostatak odnosno manjkavost javne rasprave, kao i na nemogućnost jasne analize samog budžeta iz rodne perspektive:

„To kako se kaže građani ili građanke posebno pitaju za nešto to je sve jedna, jedna *fake* scenografija, gdje se zapravo niko realno nizašta ne pita, nego se samo to tako prikaže u javnosti, stvori se jedan privid da je neko nekoga za nešto pitao i da je nekom nešto učinio u

interesu jedne određene grupe, eto žena“.

„ [...] to je tako napisano da Vi možete to da tumačite na razno razne načine. Ja nisam čula da ima za žensko preduzetništvo i konkretno nisam ni vidjela neki dokument, ali vjerovanto da ćete taj dokument koji bude prezentovan OSCE i EU, da će djelovati tako da će svako misliti kako je budžet grada Tuzla rodno senzitivan, i kako postoje određene linije, ali utrošak toga i realizacija toga, uvijek je napravljen tako da nikad nema koristi niko ko nije u stranačkim ili rodbinskim vezama sa [vlastima]“.

„ [...] kad oni daju predlog budžeta kao da namerno to prave da ne može se prepoznati, samo ljudi koji su ekonomisti, ja jesam ekonomski tehničar ali nisam ekonomista a šta ako je neki pravnik, elektroinženjer ne zna ni on to pročitati kao ni ja koja sam završila ekonomsku školu. Kao da namerno prave te stvari i tako daju da ne možeš prepoznati šta oni nameću, šta hoće šta neće, da se daju kojekakve izmene i dopune budžeta [...]“

„[...] mi pred svako Gradsko vijeće dobijemo materijal pa prelistavamo, i onda imamo te sastanke, međutim ovo zasad što sam ja vidjela nisam vidjela apsolutno ni dio budžeta za žensko poduzetništvo, ni apsolutno za pomoć i za Kovid ovu situaciju“.

Tri sagovornice su ukazale da se Sigurna kuća finansira iz budžeta grada, ali su ukazale i da su ta sredstva nedovoljna i da iznose svega 40 000 maraka (slika br.2) i da daleko više sredstava dobijaju npr. muška sportska udruženja, klubovi, lovačka društva i sl. Istakle su takođe da se o rodnoj ravnopravnosti i inače raspravlja u GV samo iz aspekta nasilja u porodici na šta je već ukazano i da je potrebna šira perspektiva s obzirom da je i nasilje u porodici povezano sa ekonomskom, političkom i drugim oblicima rodne neravnopravnosti:

„*Viva žene* su na budžetu, redovno, al’ dal’ se time riješilo pitanje rodne ravnopravnosti moraju se i drugi mehanizmi uključiti [...]. I to nije za udruženje, dao im je 50 hiljada a lovačkom društvu je dao 100 hiljada i to nije za udruženje to je za smještaj u sigurnu

kuću, znači za struju, za vodu, za hranu tim ženama i to je ništa to nije ni 4000 hiljada mjesečno, jer znate koliko žena i djece boravi u tom udruženju.“

„Sigurna kuća to dobro funkcioniše ali bilo kakva druga aktivnost, ništa nije bilo u korist građana a posebno žena [...]“

UG	717	614329-28	Transfer za rad - UG Viva žene	14.000,00	0,00	14.000,00	14
001	474	614329-28	Transfer za rad - UG Viva žene	40.000,00	0,00	40.000,00	40
001	474	614329-28	Transfer za rad-UG Roditelji i prijatelji djece s dijabetesom iNovi				

Slika br.2. Screenshot budžetske linije Grada Tuzla za UG *Viva žene* (period 1. januar-31. decembar 2021)

Jedna sagovornica je ukazala na nedostatak sistemskog pristupa kada je reč o budžetu ističući da nema sistemskog pristupa ni kada je reč o nasilju u porodici:

„Onoliko koliko ja imam informaciju mislim da budžet ne ide u tom smjeru i o tome jako malo ili skoro niko ne vodi računa. Ono što je specifično za grad Tuzlu je da se oni bave onim jednokratnim ulijetanjem sredstava i umjesto da te pare, tako ja mislim, te pare su trebali staviti na kamatu i onda kazati te ćemo pare sistemski orijentisati da budžet bude rodni, da se zadovolji sve, ne oni odvoje malo za ovu onu pomoć [...] Oni u budžetu svašta kažu a na kraju nema ništa. Dakle to je ono što je loše ako kažemo da ćemo pomagati žene u borbi protiv nasilja porodičnog, seksualnog nasilja kakvog god nasilja, nemojte onda čekati da to budu jednokratne pomoći ako se ja javim ili ne javim. Ženama većini žena je jako teško da se javi, evo one se ne javljaju ni u Sigurnu kuću ni u Žensku viziju u te neke organizacije onoliko koliko ja imam informacija, a one nisu 100% tačno ali nisu ni daleko od istine, javiće se žene koje su tako obrazovane, koje tako, mogu da komuniciraju hoće da komuniciraju evo nas tu smo, međutim mi ćemo nešto pričati prošao nam je ovaj projekat, međutim ja smatram da je prošlo vrijeme projekata. Mi smo to mogli raditi '98., '99., 2000. U 2021 mi ne možemo zasnivati svoj stav prema ravnopravnosti žena ili svoj stav prema ženama koje su u potrebi bilo koje vrste potrebe, da li da ih treba zaštititi, da li imaju problem zdravstvene prirode, dakle ne možemo to riješavati aplicirati projektima i očekujući hoće li se neko sjetiti da tamo ima

neka organizacija koja će dobiti pare. Ja ne mislim da tako treba, ja mislim da to treba biti sistematski riješeno, da to mora ući u sistem, da to mora ući u budžet, i kaže budžetska stavka jeste da žene imaju to to to to“.

Žene sa invaliditetom su takođe ukazivale na brojne probleme koje imaju sa aspekta nedostatka rodno senzitivnog budžetiranja, i na generalno neuvažavanje svojih specifičnih potreba.

„Sve političke partije pominju nas kao grupu ali zato što je to postalo *cool* ali pravog pristupa nema [...] Imale smo razne aktivnosti, za ginekološki sto za osobe sa invaliditetom ali nismo dobile odgovor. Naš dom zdravlja nema lift za nas ali i za druge osobe kao što su žene sa malom decom, stari [...] Nema se sluha za porodično nasilje, čule smo šokantna iskustva naših žena ali se projekti nisu njima bavili, ove žene trpe nasilje i od članova svoje porodice i mi smo ih uputile nadležnima ali jedna članica MUPa kaže da nisu prepoznate kao posebna kategorija“.

Žene sa invaliditetom su ukazale na veliki broj arhitektonskih barijera, na nedostatak zvučne signalizacije, probleme koje imaju u gradskom prevozu s obzirom na veoma mali broj niskopodnih autobusa i na nedostatak personalnih asistenata. Istakle su da uglavnom zavise od projekata međunarodne zajednice i da neke svoje potrebe zadovoljavaju preko svojih udruženja ali da nedostaje sistemska podrška od strane vlasti. Jedna studentica je navela da ni studentski dom u Tuzli nije prilagođen osobama sa invaliditetom, i istaklo se da ni Sigurna kuća u Tuzli nije prilagođena ovim ženama. Tzv. koncept izmeštanja u Sigurne kuće za ove žene je još problematičniji s obzirom da će je jednom morati napustiti a kako nema sistemske pomoći i podrške praksa izmeštanja još dodatno otežava njihovu situaciju:

„ [...] *Viva žene*, to nije pristupačno za nas, i onda ako i ode kakav će problem sebi napraviti“.

Sagovornice su ukazale i na druge probleme koje se tiču potreba žena a koje bi se trebale i mogle rešiti putem budžeta, npr. na to da da u Domu zdravlja u Tuzli nema mamografa, a što je važan indikator kada je reč o pristupu zdravstvenim uslugama za žene:

„ [...] u Tuzli već dve godine ima samo jedan mamografski aparat koji ne radi. I zamislite Vi jedan grad koji ima 200 hiljada stanovnika i nema mamografski aparat koji ne košta ni 100 hiljada maraka“.

Gotovo sve sagovornice su navele da nije bilo prilagođavanja budžeta novim izazovima koje je donela pandemija Covid 19 a što je još dodatno otežalo položaj žena, posebno onih iz koji pripadaju višestruko marginalizovanim grupama kao i onih koje su agilne u preduzetništvu u pokušavaju da opstanu na tržištu u okolnostima „novog normalnog“. Ono što je pozitivno u sadašnjem trenutku je najavljeno intersketoralno istraživanje stvarnog stanja na terenu i sa aspekta potreba žena u različitim oblastima i za koje su predviđena sredstva iz budžeta u iznosu od 30 000 KM. Pri tome treba stalno imati u vidu da najavljeno istraživanje ne treba biti samo sebi svrha već da treba poslužiti kao sredstvo odnosno statistika na osnovu koje će se sprovoditi politike urođnjavanja čiji je sastavni deo i temeljni način za ostvarivanje rodne ravnopravnosti upravo rodno odgovorno budžetiranje. Takođe, neophodno je uraditi i analizu uticaja prethodnog budžeta na metodološki korektan i transparentan način i koja bi bila dostupna na uvid javnosti (Gasal-Vražalica, Čaušević, 2020: 29).

Imajući u vidu da veliki broj sagovornica tokom intervjua, iako same predstavljaju deo aktivne ženske populacije na lokalnu nije bio u mogućnosti da konkretnije odgovori na neka specifična pitanja vezano za budžet tokom intervjua, jasna je potreba uključjenja više informacija o samom karakteru budžetskih programa i aktivnosti i veća transparentnost kada je

reč o procesima izrade i usvajanja budžeta. Takođe, s obzirom da su neke od sagovornica pitanje rodno odgovornog budžetiranja tumačile kao odvajanje delova proračuna za potrebe žena, treba dalje raditi na svesti da se radi o sistemskog pristupu i procesu kroz koji se može utvrditi u kojoj su meri politike koje imaju rodne implikacije različito finansirane (Hrelja-Hasečić, 2015: 51). Iako je prepoznato od gotovo svih sagovornica da se iz budžeta izvajaju sredstva vezano smeštaj u Sigurnu kuću koju posmatramo kao direktnu pomoć žrtvama nasilja (dimenzija zaštite), potrebno je jasno definisati budžetom troškove koji se tiču i prevencije i suzbijanja rodno zasnovanog nasilja, i uzeti u obzir specifične probleme višestruko marginalizovanih žena kao što su Romkinje, žene sa invaliditetom, nezaposlene itd. Takođe, pitanja vezano za rodno zasnovano nasilje treba posmatrati u vezi sa drugim aspektima rodne ravnopravnosti kao što je ostvarenje ravnopravnog učešća žena na tržištu rada, jednakih mogućnosti zaposlenja i uslova rada, ravnopravno učešće u političkom životu, pomoć ugroženim grupama žena, delovanje na razvoj društvene svesti o ravnopravnosti spolova, pristup zdravstvenim uslugama, vrednovanje neplaćenog kućanskog rada. Primena i tumačenje rodno odgovornog budžetiranja kao nečega što se tiče samo žena i samo nasilja nad ženama, koje se potom sužava samo na aspekt zbrinjavanja i kakav operira u Tuzli predstavlja fragmentaran i selektivan pristup problemu. On odražava i šire percepcije u javnosti u kojima se rodna ravnopravnost često tumači kao iskorenjivanje nasilja u porodici (Babović, 2012: 75). Iz izveštaja sa javne rasprave vezano za usvajanje budžeta za period 1.januar-31.decembar 2021. predlozi koji su se ticali direktno žena odnosili su se upravo na izdvajanje dodatnih sredstava za Sigurnu kuću i već pomenutog istraživanja o stanju rodne ravnopravnosti. S druge strane, kao što je navela intervjuisana aktivistkinja i jedna članica Gradskog Vijeća, ovo istraživanje je zapravo ključno s obzirom da je za donošenje mera za postizanja ravnopravnosti polova u svim oblastima neophodno imati relevantne podatke.

PRIJEDLOG BR.8– Da se u Budžet uvrste dostatna sredstva za sprovođenje sveobuhvatnog istraživanja trenutnog stanja ravnopravnosti prema spolnoj pripadnosti (socijalni status, zdravlje, obrazovanje, nasilje u porodici, zapošljavanje, itd), koje će dati podatke od esencijalnog značaja za izradu Gender akcionog plana, koji godinama ne postoji u gradu Tuzli.

- pohvaljuje transfer za rad UG Viva žene obzirom da se bave raznim programima, te isti bitan program rehabilitacije žrtava nasilja (psihoterapija, savjetovanje, podrška za svjedočenja), obzirom na aktualna dešavanja u vezi seksualnog uznemiravanja podnijet ć inicijativu da se donese rezolucija o sprečavanju seksualnog nasilja i uznemiravanja.

Slika br.3: Screenshot Izvještaja sa javne rasprave o nacrtu budžeta Grada Tuzla za period 01.01.-31.12.2021.godine i Nacrtu Odluke o izvršavanju Budžeta Grada Tuzla za 2021.godinu¹⁰

3.3. *Pandemija COVID-19*

Kao što se primećuje u različitim analizama, „u vremenu krize rodna ravnopravnost ne smije biti suspendovana, ili skinuta s dnevnog reda radi drugih, ‘važnijih’ pitanja, već upravo suprotno – rodna ravnopravnost jeste, posebno u vremenu krize, središte svih ostalih pitanja. Treba, takođe, uzeti u obzir da prirodne i druge katastrofe i nesreće iziskuju posebno rodno-osjetljive akcije na smanjenju rizika, budući da se društvena stratifikacija dodatno produbljuje, a postojeće slabosti socijalne i zdravstvene zaštite postaju još vidljivije u kriznim situacijama“ (Ždralović, 2020: 1).

Kada je reč o Tuzli kao i drugim lokalnim zajednicama u BiH i generalno odlukama koje su se donosile na tzv. višim nivoima vlasti, desilo se upravo suprotno. Situacija s pandemijom je dodatno usporila procese vezano za usvajanje novog akcionog plana u prošlom sazivu Gradskog Vijeća Tuzle i bili su pauzirani sastanci prethodne komisije za jednakopravnost spolova, a na šta je ukazano u ranijem istraživanju (Popov-Momčinović, Ždralović, 2020). Stiče se utisak da je s izbijanjem pandemije i

ono malo orodjenih politika dodatno razvodnjeno. Sagovornice su ukazale na brojne probleme sa kojima su se susretale tokom pandemije s obzirom da pripadaju specifičnim ranjivim kategorijama. Žene i devojke sa invaliditetom su ukazale da su se njihovi problemi dodatno usložili kada je reč o pristupu zdravstvenoj zaštiti i da u toku pandemije nisu prepoznate kao ranjiva kategorija:

„niko nas ne pominje kao prioritetnu grupu za vakcinisanje [...]“

I žene preduzetnice su ukazale na brojne probleme sa kojima se susreću u periodu pandemije, počev od opšte neizvesnosti i borbe za golo preživljavanje i na činjenicu da specifične okolnosti u kojima one rade i brinu se za druge članove svoje porodice nisu uzimani u obzir:

„I naravno i kao žena i kao majka i da kažem samohrana majka, stariji sin mi ne radi trenutno, traži i on posao a mlađi sin ide u 8 razred osnovne škole, njihov otac nema posla ja sam sad sama, prepuštena maltene sama sebi. I onda sad vjerujte mi, da danima padam u neku depresiju bar zato što se brinem ne daj Bože šta ću i kako ću znam ja da ću preživjeti ali kako ću ja ponovo da se vratim razmišljam i o svojim dugovima, a ti nemaš kome da se obratiš [...]. I zato što sam žensko ne znam, eto sad mada ja neke stvari što radim ne bi mnogi muškarci se snašli i treba zaista, tu treba biti jak a kad ti psihički nisi dobro ti ne možeš ni racionalno donositi neke odluke i kad si psihički loš pada ti i imunitet i sve i onda sam više sklona oboljevanju“.

Ukazale su i na razne administrativne probleme s kojim su se susretale s obzirom na tzv. podelu nadležnosti između lokalnog, kantonalnog i federalnog nivoa i na nepostojanje sluha za specifičnost određenih delatnosti od strane nadležnih:

„ [...] da oni ne kažu, to se nas ne tiče vi gledajte federalni i kantonalni nivo, ne! M mi obrtnici i sva poduzeća se registruju u gradskoj upravi i mi tu plaćemo novce da se registrujemo i mi nekad u nekoj situaciji trebamo da imamo vašu podršku u vidu neke pomoći kad su iznimne prilike, kad je ovako nešto, a naravno na kantonalnom

nivo i dalje. Jer ja ako sam zdrava i plaćam sve obaveze, zašto ne bih mogla tražiti i taj vid pomoći.“

[...] pošto sam registrovana kao obrtnička radnja, ne ugostiteljska već obrtnička za proizvodnju [...] ne znam sad gdje mi je djelatnost svrstana i kao nisi ti imala zabranu rada. Pa kako nisam, kome ja da prodajem [...]“

Preduzetnice su ukazale i na to da Covid fond koji postoji na nivou grada Tuzla nije rodno senzitivna, da je u periodu pandemije cvetala siva ekonomija, da su neke firme ekstraprofitirale dok su neke delatnosti posebno ugrožene a o čemu je trebalo voditi računa prilikom usvajanja budžeta. Njihovi uvidi kao i drugi podaci vezano za donošenje odnosno nedonošenje rodno senzitivnih politika i na produbljanje rodno jaza s obzirom da žene u velikom broju slučajeva ili rade u delatnostima koje su ugrožene zbog pandemije ili pak obavljaju poslove u kojima se nalaze na prvoj liniji fronta u odbrani protiv Covid-19 takođe potvrđuju da se periodu krize strukturalne i rodne nejednakosti dodatno produbljuju. Na osnovu uvida naših sagovornica u Tuzli nisu bile donete nikakve mere koje su ticale ovih specifičnih kategorija žena. Kao što je navela jedna sagovornica, vladala je perspektiva da smo svi potencijalno ugroženi od „nevidljivog neprijatelja s obzirom da virus ne zna za spol“. No, forsiranje jednakopravnosti shvaćene kao jednakosti koja ignoriše različite društveno-ekonomske statuse pojedinaca/ki i društvenih grupa, u suštini vodi ka tome da će višestruko marginalizirane grupe/ pojedinci/pojedinke ostati nezaštićeni (Popov-Momčinić, Ždralović, 2020: 39).

4. Zaključak sa preporukama

Sprovedana analiza ukazuje da je pitanje rodne ravnopravnosti prilično marginalizovano u gradu Tuzla, i da se kao i u gotovo svim lokalnim zajednicama u Bosni i Hercegovini rodno budžetiranje ne primenjuje iako predstavlja zakonsku obavezu. U ovoj analizi smo ukazali i na procese koji su povezani sa ovim neprimenjivanjem rodnog budžetiranja kao što je politička participacija žena i učešće u procesima donošenja odluka, aktivnosti Komisije za jednakopravnost spolova u Tuzli, i činjenica da je lokalni gender akcioni plan istekao još 2016 a da novi još nije donesen. Iako su učinjeni pomaci u odnosu na ranije sprovedeno istraživanje u kojem je takođe fokus bio na gradu Tuzla (Popov-Momčinović, Ždralović, 2020) posebno ako imamo u vidu proaktivnost novog saziva komisije i definisane planove koji se tiču izrade novog Gender akcionog plana i sprovođenja intersektoralnog istraživanja u saradnji sa ženskim organizacijama civilnog društva koje imaju ekspertizu, i ove pomake ne treba uzimati zdravo za gotovo. Naime, rodna ravnopravnost se često svodi na formalnu obavezu pa je opravdana bojazan koliko će i u kojoj meri novi *GAP* koji se planira izraditi do kraja 2021 rezultirati u konkretnim aktivnostima, s obzirom da ne postoji svest i volja kod donosioca odluka o važnosti urođnjavanja/integriranja rodne perspektive (*gender mainstreaming*) a što su nam potvrdile sagovornice u ovom istraživanju. Za sprovođenje aktivnosti i mera iz *GAP*-a neophodno je osigurati budžetska sredstva, obezbediti monitoring i analizu i podnositi periodične izveštaje o njegovom sprovođenju (Agencija za ravnopravnost spolova, 2018: 9). Takođe, neophodno je osigurati uključenost i perspektivu marginalizovanih grupa žena s obzirom na različite oblike isključenosti i prepreka u zadovoljavanju svojih potreba i ostvarivanju svojih prava a na šta su nam ukazale žene sa invaliditetom iz Tuzle. Situacija s pandemijom Covid-19 je još dodatno usložila položaj marginalizovanih grupa žena i žena koje

rade u specifičnim delatnostima, kako onih koje su ekonomski pogođene odlukama koje se tiču zatvaranja (npr. ugostiteljstvo, hotelijerstvo) tako i onih koje predstavljaju izloženost riziku od zaraze (trgovina, zdravstvo, obrazovanje).

Rodno budžetiranje u gradu Tuzla ako se uopšte i može tako nazvati, svodi se na izdvajanje sredstava za Sigurnu kuću kojom rukovodi udruženje *Viva žene*, ali su i ta sredstva prilično skromna u poređenju sa izdvajanjima za tipične muške organizacije kao što su sportska, lovačka i sl. udruženja. Takođe, stiče se utisak da i neke od sagovornica pitanja rodno odgovornog budžetiranja tumače kao izdvajanje budžetskih sredstava za žene, ali se ovakvo budžetiranje ne odnosi samo na sredstva namenjena ženama i devojkicama. Iako takve budžetske linije mogu imati smisla, „primarni cilj mora biti da se osigura da ‘mainstream’ odnosno opći budžeti i s njima povezane politike i programi u obzir uzimaju rodnost. Ukoliko se takvo šta ne uradi, postoji opasnost da će se osigurati manja izdvajanja namijenjena specijalno za žene i rodna pitanja, dok će glavnina i daleko veća izdvajanja i dalje ostati rodno pristrasna“ (Hadžiahmetović et al, 2013:89). Iz tih razloga, neophodno je raditi na podizanju svesti kod donosioca odluka i posebno kod politički aktivnih žena i članova/ica komisija o suštini ovog koncepta.

Ono što je nužno da bi se došlo do pomenutog cilja u gradu Tuzla je uključivanje rodne perspektive u sve politike i odluke koje se donose, definisanje politika i budžeta/proračuna s ciljem ispravljanja rodni nejednakosti, unapređenje statističkog sistema i vođenje rodno senzitivne statistike, veća komunikacija unutar i između organa lokalne samouprave, organizacija civilnog društva i javnosti u celini i jačanje transparentnosti, finansijske odgovornosti i učinkovitosti. Posebno bi bilo značajno radi stvaranje šireg povoljnog ambijenta radi ispunjenja ovih nužnih pretpostavki dalje jačanje povezivanja između žena koje su aktivne u javnom životu, posebno u politici i civilnom

društvu imajući u vidu da iako postoje neki neformalni oblici saradnje i kontaktiranja potrebno ih je učvrstiti. U ovakvim oblicima uvezivanja bi posebno trebalo voditi računa o perspektivama i položaju marginalizovanih grupa žena koje se često osećaju skrajnuto i zapostavljeno kako prilikom donošenja odluka u formalnim političkim institucijama u kojima se ne uvažavaju njihove specifične potrebe ali i unutar uslovno rečeno dominantnih perspektiva unutar ženskih organizacija civilnog društva.

5. Literatura

Agencija za ravnopravnost spolova, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH (oktobar, 2018). *Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period od 2018. do 2022. godine*. Preuzeto 3.5.2021. sa: https://www.gcfbih.gov.ba/wp-content/uploads/2018/11/GAP-BiH-2018-2022_B.pdf

Agencija za ravnopravnost spolova, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH (2019). *Izveštaj o implementaciji Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine. 2018-2022. godina (izveštajni period: novembar 2018 –septembar 2019)*. Preuzeto 2.5.2021. sa: <https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2020/07/Izvjestaj-GAP-2018-19.pdf>

Aida Malkić, Emina Bošnjak (2019). *Pozicija, uključenost i prava žena koje pripadaju manjinskim i marginaliziranim grupama u Bosni i Hercegovini*. Fondacija CURE

Amila Ždralović, Zlatiborka Popov-Momčinović, Zarfa Hrnjić-Kuduzović (2019). *Žene u bh institucijama marionete zakonske kvote*. Sarajevo: Fondacija CURE

Amila Ždralović, Zlatiborka Popov-Momčinović (2019). *Aktivizmi s margina: procjena kapaciteta deset odabranih ženskih*

organizacija. Sarajevo: Sarajevo: Fondacija CURE

Amila Žralović (2020). *O pandemiji iz rodne perspektive. Serija "Pandemija i pravo". Eseji, osvrti i komentari.* Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Pravni fakultet. Preuzeto sa: <https://www.pfsa.unsa.ba/pf/wp-content/uploads/2020/05/Doc.-dr.-Amila-Ždralović.pdf>

Azra Hadžiahmetović et al (2013). *Rodno odgovorno budžetiranje. Udžbenik za univerzitete.* Sarajevo: University Press

Barbara Einhorn and Charlie Sever (2005). Gender, civil society and women's movement in Central and Eastern Europe in: Jude Howell and Diane Mulligen (eds.): *Gender and Civil Society: Transcending Boundaries.* London and New York: Routledge

Edita Miftari (2017). *Lokalne politike za ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini.* Sarajevo: Fondacija CUE

Dženita Hraljić-Kasečić (2015). *Priručnik o rodno odgovornom budžetiranju.* Sarajevo: Ured Fondacije za istraživanje Državnog univerziteta New York u Bosni i Hercegovini

Jovana Džever et al (februar, 2020). *Pristup žena sa invaliditetom u BiH seksualnom i reproduktivnom zdravlju i planiranju roditeljstva – Analiza stanja.* Banja Luka: Helsinški parlament građana Banjaluka

Kika Babić-Svetlin (2009). *Analiza situacije. Izveštaj o stanju ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini.*

Maja Gasal-Vražalica i Jasmina Čaušević (2019): *Rodno odgovorno budžetiranje: kritički osvrt na budžet Općine Novo Sarajevo u 2019 godini.* Sarajevo: Akademija za žene. Preuzeto sa: https://afw.ba/wp-content/uploads/2020/11/ROB_analiza_budzeta_ONS.pdf

OSCE (2009). Status i aktivnosti opštinskih komisija za ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini. Pregled i preporuke.

Saša Gavrić (2020). *Alatke i metode za urođnjavanje politika, programa i projekata*. Preuzeto sa: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/sarajevo/16268.pdf>

Saša Savičić (2016). *Ka ostvarivanju ravnopravnosti spolova u kantonima Federacije BiH. Pravila, institucije, politike*. Sarajevo: Sarajevski otvoreni centar, Friedrich-Ebert-Stiftung BiH

Stana Tadić, Violeta Anđelković, Sobija Vrbaški (2018). *Women's Rights in Western Balkans*. Johanneshov: The Kvinna till Kvinna Foundation

Srđan Puhalo, Stefan Vukojević (2015). *Kako građani Bosne i Hercegovine opažaju nevladin sektor?*. Sarajevo: Friedrich Ebert Stiftung

Tamara Žarković (2017). *Žene koje inspirišu... istraživanje o mogućnostima i uslovima života žena u malim lokalnim zajednicama u BiH*. Sarajevo: Fondacija CURE. Preuzeto 15.7.2018. <http://fondacijacure.org/files/zene%20bos%20ver.pdf>

Zlatiborka Popov-Momčinović, Amila Ždralović (2020). *Stanje ravnopravnosti spolova- efekti implementacije gender akcionog plana BiH na lokalnom nivou u šest odobranih lokalnih zajednica (Tuzla, Srebrenik, Gračanica, Bratunac, Milići, Srebrenica)*. Udruženje HO Horizonti Tuzla i Forum žena Bratunac

